

UDK: 811.163

Rad primljen: 9. 10. 2023.

Rad prihvaćen: 12. 12. 2023.

Izvorni naučni rad

Maxim Makartsev

Carl von Ossietzky Univeristät

Oldenburg: Oldenburg, Niedersachsen, DE

maxim.makartsev@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0820-3238>

Razvoj balkanoslavenskoga tipa futura u štokavskim iseljeničkim dijalektima u Albaniji i jezički kontakti¹

Sažetak: Balkanoslavenski tip futura s gramatikaliziranim dinamičkim modalom (*htjeti*) jedan je od važnijih balkanizama u balkanoslavenskim dijalektima. Pod albanskim utjecajem, u dva štokavska migracijska dijalekta u Albaniji (u Šijaku u regiji Drača i u Musakiji u južnoj Albaniji) dolazi do niza kvantitativnih i kvalitativnih promjena: pomoćni glagol se kreće dalje duž gramatikalizacijske skale da postane gramatička čestica, infinitiv u dopunskom dijelu oblika futura reducira se i zamjenjuje tzv. *da*-oblicima s daljnjom tendencijom izostavljanja *da*. Analiziraju se sociolingvistički i strukturni čimbenici koji pogoduju tim procesima ili ih koče.

Ključne riječi: balkansko jezikoslovlje, južnoslavenska dijalektologija, štokavski dijalekti, slavensko-albanski jezički kontakti, balkanski tip futura

¹ Rad je finansirala Njemačka istraživačka fondacija u okviru projekta “Jezička promjena izazvana kontaktom u situacijama nestabilne dvojezičnosti – njezina ograničenja i modeliranje: slavenski (socijalni) dijalekti u Albaniji” (Deutsche Forschungsgemeinschaft, “Kontaktinduzierter Sprachwandel in Situationen des nicht-stabilen Bilinguismus – seine Grenzen und Modellierung: slavische (soziale) Dialekte in Albanien”, GZ: MA 8750/1-1). Prva verzija ovoga rada objavljena je na engleskom jeziku (Makartsev 2023) i posvećena profesoru G. Hentschelu povodom njegovog 70. rođendana. Htio bih se zahvaliti dr. Timofeju Arhangeliskijemu (Hamburg) za pomoć u računarskoj obradi građe i dr. Zenaidi Karavdić (Sarajevo) i Olivieru Winistörferu (Zürich) za bibliografsku pomoć.

Sinhronijskim poređenjem savremenih južnoslavenskih dijalekata otkrivaju se različiti stepeni razvoja i širenja inovacija. Jedna od poznatih južnoslavenskih inovacija je gramatikalizirani analitički futur temeljen na dinamičkom modalnom glagolu *htjeti* (dalje: *velle-futur*). Ovaj se oblik smatra jednim od bitnijih balkanizama u južnoslavenskim jezicima (o njegovom razvoju i arealnoj distribuciji up. Cyxun 1981: 141–150; Asenova 2002: 201–220; Mišeska Tomić 2004; Grković-Mejdžor 2012; Mirić 2018). U ovom se članku bavim kvantitativnim i kvalitativnim promjenama u morfološkom markiranju futura u dva štokavska iseljenička dijalekta u Albaniji nastalim pod utjecajem albanskoga jezika.

1. Štokavski iseljenički dijalekti u Albaniji

Kompaktnih grupa štokavaca ima u tri zone u Republici Albaniji: u Vraki na jugoistočnoj obali Skadarskoga jezera, u Šijaku (alb. *Shijak*) u okolini Drača i u Musakiji (alb. *Myzeqe*) u okoljini Fiera (Baçi 2001; Steinke – Ylli 2013; Giesel 2016; Giesel (u pripremi); Makartsev – Kikilo 2022; Makartsev 2022; Makartsev (u pripremi)). U ovom ću članku razmatrati dijalekte u Šijaku (dalje – ŠŠ) i u Musakiji (dalje – MŠ). Oba su dijalekta nastala kao rezultat jednokratnih muhadžirskih migracija homogenih grupa: ŠŠ u 1880-im (iz zone Mostar–Stolac–Čapljina, up. Steinke – Ylli 2013: 137–142), MŠ u 1920-im (iz Sandžaka)² i razvijali su se skoro u izolaciji od ostaloga štokavskog stanovništva za vrijeme komunizma u Albaniji.

Opisi dijalekata u matičnim arealima omogućuju poređenje podataka prije i nakon kontakta s albanskim. Matični dijalekt za ŠŠ, centralnohercegovački, pripada istočnohercegovačkom dijalekatskom tipu i opisan je u radovima A. Pece (1991: 114–115; 2007a: 291–332) i J. Hadžimejlić (2017). S obzirom na to da se u ovim publikacijama autori nisu previše posvetili morfologiji i morfosintaksi oblika futura niti su objavili transkripte centralnohercegovačkoga govora, u obzir su uzete

² Kako nisam uspio naći istraživanja ove zajednice u stručnoj literaturi (osim radova Ch. Giesela (2016; forthcoming) koji se također koristi usmenom historijom), morao sam se osloniti na usmena predanja ove grupe. Štokavski u Vraki ima heterogen karakter jer je nastao kao rezultat pojedinačnih i masovnih migracija tokom 19–20. stoljeća (Steinke – Ylli 2013: 9–22), zbog čega nije uključen u projekt.

i publikacije o širem prostoru na istoku i zapadu od ove zone, odnosno o drugim susjednim istočnohercegovačkim (Peco 1983; Peco 2007a: 9–290) i zapadnohercegovačkim (mlađi ikavski; Peco 2007b) dijalektima.³ To omogućava kvalitativnu analizu stanja u matičnom arealu, ali ne i kvantitativnu, zbog heterogenog karaktera građe. Za razliku od centralnohercegovačkoga, novopazarsko-sjenički (dalje NPS, pripada zetsko-sjeničkim dijalektima) prilično je dobro opisan (up. Ivić 1956: 156–173; Barjaktarević 1966; Veljović 2016; 2018; 2021) te omogućava i kvantitativnu analizu (uzimajući u obzir da je između terenskih istraživanja D. Barjaktarevića i B. Veljović prošlo skoro pola stoljeća i jezik se neizbježno mijenjao pod utjecajem standarda).

Kontaktni jezik za iseljeničke štokavske dijalekte je albanski (standard i lokalni dijalekti). U Šijaku se govori gegijski albanski dijalekt zone Drača (dalje – drački dijalekt), koji je opisao M. Çeliku (1990), a u Musakiji sjeverni toskski musakijski dijalekt albanskoga (dalje – musakijski dijalekt), koji je opisao J. Gjinari (1958).⁴

Moji transkripti (15,75 sati s 25 govornika ŠŠ, uključujući približno 64.000 oblika riječi, i 10,5 sati s osam govornika MŠ, uključujući približno 60.000 oblika riječi) potječu iz intervjua koje sam vodio sâm i s drugim istraživačima između 2012. i 2021. Ovi su transkripti sastavni dio Korpusa slavenskih dijalekata Albanije koji trenutno gradim.

³ Na temelju pobrojanih publikacija ručno je izrađen dataset, koji uključuje sve rečenice s oblicima *velle*-futura iz sljedećih publikacija:

Broj rečenica	Dijalekt	Matični areal za:	Izvor
173	NPS	MŠ	(Barjaktarević 1966)
611	NPS	MŠ	(Veljović 2016)
106	zapadnohercegovački	ŠŠ	(Peco 2007b)
63	Podveležje, istočnohercegovački	ŠŠ	(Peco 1983)
75	ostali istočnohercegovački dijalekti	ŠŠ	(Peco 2007a)

⁴ Manje (etno)jezičke grupe u ove dvije regije, kao Čami, Kosovari, Vlasi i Romi, ne uzimaju se u obzir, jer je lingua franca za čitavo stanovništvo standardni albanski i, u zavisnosti od regije, drački ili musakijski dijalekt.

Jedan govornik MŠ (Rre04)⁵ ima posebnu jezičku biografiju. Proveo je više od 20 godina u sjevernoj Grčkoj (najviše u Solunu), gdje je bio u kontaktu s govornicima egejskih makedonskih dijalekata iz Kostura i Lerina koji su duboko utjecali na njegov govor. Zato podatke od Rre04 analiziram izdvojeno od drugih govornika s ovoga područja.

2. Pregled dijahronog razvoja i sinhronog stanja *velle*-futura u južnoslavenskim dijalektima

Posebno se fokusiram na promjene u morfološkom označavanju futura nastale u štokavskim iseljeničkim dijalektima pod albanskim utjecajem. Ograničit ću se na analitičke oblike koji se u gramatikama obično nazivaju futur I. Futur II i transponirani oblici drugih vremena koji se koriste za izražavanje buduće reference, kao i oblici s pomoćnim glagolom *imati* (sa širokom semantikom u rasponu od buduće reference do modalnosti) isključeni su iz analize.

Morfološka varijacija oblika *velle*-futura u savremenim štokavskim i balkanoslavenskim dijalektima ima sljedeće parametre:

Tabela 1. Morfološka varijacija futura u štokavskim i balkanoslavenskim dijalektima

I	II
pomoćni element	dopuna
puni glagol (A) > kliticizirani pomoćni glagol (B) > (1) riječca (C) ili (2) fleksija (D)	(1) infinitiv (α) > čista osnova (β) ili (2) <i>da</i> -subjunktiv ⁶ (<i>da</i> + prezent) (a) > čist prezent bez <i>da</i> (b)

⁵ Kodovi za govornike s temeljnim sociolingvističkim karakteristikama (na osnovu njihovih izjava) navedeni su na kraju članka u tabelama 9. i 10.

⁶ Koristim termin “subjunktiv” za unificirano formalno opisivanje albanskog, štokavskog i balkanoslavenskog sistema i ovdje ne bih htio ulaziti u diskusiju o tome imaju li balkanoslavenski *da*-oblici subjunktivno značenje (up. Kucarov 2007: 282; Nicolova 2008: 327–329; Topolinjska 2014; Friedman – Joseph 2023).

Kao i kod mnogih drugih oblika, dijahroni razvoj futura u balkansko-slavenskim i štokavskim dijalektima uključivao je slične faze. Štokavski su futuri konzervativniji, a balkanoslavenski inovativniji, a većina prethodnih dijahronih stupnjeva nije sačuvana u standardnim jezicima i većini dijalekata.

Velle-futura u balkanoslavenskom i štokavskom smatra se “iznimnim arealnim balkanskim slavizmom, budući da se u savremenim slavenskim jezicima i dijalektima izvan Balkana ne može se naći analogan strukturni razvoj” (Cyxun 1981: 160–161). Njegova gramatikalizacija u balkanoslavenskim i neslavenskim balkanskim dijalektima i jezicima rezultat je konvergentnih procesa u 14–16. stoljeću (Asenova 2002: 218).

U ranom štokavskom (od 12. stoljeća) prezent svršenih glagola koristio se u različitim funkcijama za izražavanje irealnosti, ali ne kao futura. U ovoj funkciji rano se počela koristiti konstrukcija *velle* + infinitiv (Aα). Prve Bα-oblike nalazimo sredinom 13. stoljeća. Potpuno se gramatikaliziraju do kraja 14. stoljeća (Grković-Mejdžor 2012: 87–89). Oblici tipa Aα pojavljuju se u 14. stoljeću, u početku sa voljnim značenjem (za razliku od Aα i Bα). Kasnije, počev od 15. stoljeća, javljaju se βD-oblici (Grković-Mejdžor 2012: 90).

U balkanoslavenskim dijalektima u 12–14. stoljeću gramatikaliziraju se dvije strategije izražavanja futura: za pozitivnu buduću referencu bila je *velle* + dopuna (stabilizirana kao jedini pozitivni oblik futura od 14. stoljeća), a za negativnu *habere* + dopuna. Od petnaestog stoljeća pozitivni futura u balkanoslavenskim dijalektima odvaja se od štokavskoga tipa, *velle* počinje gubiti svoju konjugaciju i kretati se prema statusu riječice na skali gramatikalizacije, dok se u štokavskom uglavnom stabilizirao kao pomoćni glagol. Iz ovih se razloga tvrdi da je štokavski konzervativan i čuva tipove koji su dominirali u balkanoslavenskim dijalektima u periodu 14–17. stoljeća, a balkanoslavenski su dijalekti inovativniji (Asenova 2002: 216–217).

U dopuni se infinitiv sačuvao u većini balkanoslavenskih dijalekata do 18. stoljeća. Od početka 15. stoljeća počinje gubiti završetak *-ti* i realizirati se kao čista osnova (β-tip), reanalizirana kao subjunktiv (*da* +

prezent, a-tip) (up. Mirčev 1978: 221–224). Gramatikalizacija klitiziranog pomoćnog glagola kao riječce odvijala se uporedo s reinterpetacijom dopune kao čistog prezenta s ispuštanjem subjunktivne riječce *da*, što je dovelo do stabilizacije Cb-futura u većini balkanoslavenskih dijalekata (up. Ivanova-Mirčeva 1962; Fiedler 1999; Heine – Kuteva 2005: 188–192; Asenova 2002: 201–220; Friedman – Joseph 2023).

Promjene u dopuni dio su šireg procesa redukcije i gubitka infinitiva u balkanskim jezicima i dijalektima, koji može se interpretirati kao erozija infinitiva i njegova zamjena zavisnim *da*-rečenicama s naknadnim gubitkom *da* (up. u Joseph 1983; Asenova 2002: 141–201). Neke periferne balkanoslavenske zone čuvaju starije tipove, npr. β D/D β -fatur u nekim istočnim bugarskim dijalektima (Stojkov 2002: 245) i Ba-fatur u istočnorupskim (Bojadžiev 1991: 89–90). Prizrensko-timočki i neki zapadnobugarski dijalekti su prelazna zona između balkanoslavenskih i štokavskih dijalekata i imaju nekoliko prelaznih sistema (Cyxun 1981: 159–185; Mirić 2018; Stojkov 2002: 243; Topolinjska 1994). Nažalost kompleksan opis štokavskih i balkanoslavenskih dijalektatskih sistema za morfološko izražavanje futura još ne postoji.

Sa strukturnoga stanovišta oblici futura u novopazarsko-sjeničkom i u centralnohercegovačkom uglavnom se poklapaju s oblicima u standardnom jeziku:⁷

Aa

- (1) *oćeš panut pa posle da se ubiješ* (NPS, Mitrova;⁸ Veljović 2016: 336)
- (2) *hoš mi to podignuti* (istočnohercegovački, Podveležje; Peco 1983: 268)

Aa

- (3) *ja oću da se porodim* (Godovo; Veljović 2016: 395)

⁷ Zbog maloga broja primjera u opisima centralnohercegovačkoga koristim i podatke iz susjednih dijalekata.

⁸ Glosirani su samo albanski primjeri (prema Leipziškim pravilima glosiranja, vidi kratice na kraju članka).

- (4) *Ako oćeš da tkaješ, unda vunu i krpetine odneseš u boju* (zapadnohercegovački, Čitluk; Peco 2007b: 339)

Ba

- (5) *evo sat ću ja napojit krave* (NPS, Tuzinje; Veljović 2016: 197)
(6) *ja ću njega nač* (istočnohercegovački, Podveležje; Peco 1983: 268)

Ba

- (7) *tamo ćeš kroz Brnjicu da prođeš svakako* (NPS, Kneževac; Veljović 2016: 393)

βD

- (8) *otiću ja* (NPS, Pope; Veljović 2016: 212)
(9) *iću u grad* (istočnohercegovački, Podveležje; Peco 1983: 268)

U oba su matična područja posvjedočeni puni i krnji infinitiv. U literaturi za hercegovačke dijalekte i za NPS nisu opisana moguća semantička ili gramatička ograničenja za izbor između dviju varijanti. U Hercegovini se paralelno koriste i puni i krnji infinitiv (Hadžimejlić 2017: 380–389); u NPS dominira krnji (oko Sjenice se sporadično registrira i puni infinitiv, upor. Veljović 2021: 332).

Općenito, subjunktivi se u hercegovačkim govorima (uključujući i centralnohercegovački) koriste znatno manje nego u NPS. U objavljenim transkriptima sa šireg hercegovačkog područja našao sam samo jedan primjer sa subjunktivom u dopuni *velle* (4), ali njega treba smatrati voljnim, a ne futurskim, jer je korišten u sklopu kondicionala. U transkriptima sa šireg hercegovačkog područja nisam pronašao primjere futura sa subjunktivom, a njegovo postojanje se ne spominje ni u stručnoj literaturi (Peco 2007a; 2007b; Hadžimejlić 2017). Sa sigurnošću se može pretpostaviti da centralnohercegovački govori imaju samo Aα, Ba i βD tipove futura.

Voljna značenja, kao i u drugim štokavskim govorima, često su posvjedočena uz A i B tipove oblika futura (up. primjere (2), (3), (5)) i mogu

se isključiti samo zbog semantičkih (1), ili pragmatičkih (7), ali ne i formalnih razloga. Zbog toga svaki glagolski oblik sa *velle* i dopunom računam kao futur bez obzira na moguće voljno značenje, ali isključujem iz analize slične oblike ako se formalno ne mogu interpretirati kao futur (npr. (4)).

U NPS subjunktiv može normalno biti dio oblika futura. Postoje određene kvantitativne razlike u distribuciji subjunktiva naspram infinitiva u oblicima futura u usporedbi s drugim modalnim glagolima (vidi Makartsev (u pripremi)). U sljedećoj tabeli prikazan je broj svih rečenica s infinitivom i subjunktivom u dopuni *velle* i deontičkih i dinamičkih modalnih glagola⁹ u transkriptima objavljenim u (Barjaktarević 1966):

Tabela 2. Distribucija infinitiva i subjunktiva u NPS u glagolskoj dopuni uz *velle* i deontičke i dinamičke modalne glagole 1946–1958.

pomoćni element:	glagolska dopuna:	frekvencija	procent
<i>velle</i>	infinitiv	102	91,9
	subjunktiv	9	8,1
	Ukupno:	111	100,0
deontički i dinamični modalni glagoli	infinitiv	41	66,1
	subjunktiv	21	33,9
	Ukupno:	62	100,0

Pearsonov χ^2 -test pokazao je značajne razlike između upotrebe infinitiva i subjunktiva u dopuni *velle* i modalnih glagola: $\chi^2 (1, N=173) = 18,4, p < 0,05$. Iako su infinitivi bili preferirani u NPS u oba konteksta, futurni oblici su ipak bili konzervativniji i dopuštali su manje subjunktiva nego modalni glagoli. Slična je tendencija potvrđena i u povijesti balkanoslavenskih dijalekata, gdje su futurski oblici dulje zadržali infinitiv ili njegove ostatke nego u drugim kontekstima (Asenova 2002:

⁹ Brojim samo slučajeve koreferentne upotrebe *velle* i glagolske dopune. Osim toga, sve rečenice s *velle* u preteritu ili u sklopu kondicionala razmatram kao dinamičku modalnost.

143). Sporija redukcija infinitiva unutar oblika futura može se povezati s njihovom većom omeđenošću (*boundedness*) u odnosu na druge kontekste.

3. *Velle*-futura u albanskom

Dijalekatska distribucija oblika futura u albanskim dijalektima predstavljena je u (Gjinari 2007: 376, mapa 305). Pomoćni element može biti različitog porijekla (deverbalizirana riječca *do* (< *dua* ‘htjeti’) ili pomoćni glagol *kam* ‘imati’ i može imati tri različita tipa dopuna: 1) subjunktiv; 2) takozvani gegijski infinitiv; 3) takozvani toskijski infinitiv, kao što je navedeno u tabeli:

Tabela 3. Morfološka varijacija futura u albanskim dijalektima

I	II
pomoćni element:	glagolska dopuna:
<i>habere</i> : puni glagol <i>kam</i> (A) ili <i>velle</i> : riječca <i>do</i> (C)	1) gegijski infinitiv (α^g) ili 2) toskijski infinitiv (α^t) ili 3) riječca <i>të</i> + prezent subjunktiva (a) > prezent subjunktiva bez <i>të</i> (b)

Do, iako jeste etimološki povezan s glagolom *dua* “htjeti; voljeti”, u standardnom albanskom jeziku i u neiseljeničkim albanskim dijalektima na Balkanskom poluotoku nema morfološke varijacije kada se koristi za oznaku futura i u stvari je gramatička riječca (Gjinari – Shkurtaj 2003: 232). Oblici futura se tako formalno razlikuju od dinamičkih modalnih izraza s glagolom *dua*. U standardnom albanskom i u mnogim toskijskim dijalektima oblici futura PRS.2–3.SG ipak mogu biti homonimni modalnim izrazima, up. prezentne oblike glagola *dua*: *dua*_{1SG}, *do*_{2SG}, *do*_{3SG}, *duam*_{1PL}, *doni*_{2PL}, *duan*_{3PL}.

Albanski infinitiv (alb. *paskajore*) formiran je kao gramatikalizirana konstrukcija: u gegijskom prijedlog *me* “s(a)” + particip, u toskijskom

prijedlog *për* “za” + nominalizator *të* + particip. Dijalekatska distribucija oba tipa predstavljena je u (Gjinari 2007: 390, map 319).

Albanski prezent subjunktiva (alb. *lidhore*) uglavnom je sličan indikativnom prezentu, ali ima različne oblike u PRS.2–3SG. U okviru futurskih oblika s *velle*, subjunktivna riječca *të* je opcionalna u standardu (iako se njezino propuštanje može interpretirati kao razgovorni stil) i u većini dijalekata.

Zbog odsustva pisanih tekstova na albanskom prije 15. stoljeća, malo se može reći o prahistoriji oblika futura. U ranim pisanim tekstovima na gegijskim dijalektima dominiraju oblici tipa *habere-A* i ovaj se tip smatra dominantnim i u ostalim albanskim dijalektima u ovo doba. Gramatikalizacija *velle*-tipa počinje kasno, ali se dešava brzo: u toskijskom u 16–18. stoljeću, odakle prodire u gegijski do 1830-ih godina (Asenova 2002: 209–210).

Tabela 4. Dominantni tipovi oblika futura u savremenom albanskom jeziku¹⁰

Aα ^g	
Aα ^t	
	Ca
	Cb

U dračkom i u musakijskom dijalektu futur ima sljedeće tipove:

habere-Aα^g

- (10) *ke* *me* *shit* *nej* *sen*
 have-PRS.2.SG with sell-PTCP some thing.SG.ACC
 “Prodat ćeš nešto” (drački, Rromanat; Çeliku 1990: 311)

habere-Aα^t

- (11) *kan* *për* *t'* *ba* *muhabet*
 have.PRS.3SG for SBJV do.PTCP conversation.ACC.SG
 “Oni će pričati” (drački, Rromanat; Çeliku 1990: 311)

¹⁰ Isključio sam daljnje tipove (Shkurtaj 2016: 96–97) zasvjedočene u manjim zonama izvan regija relevantnih za ovaj članak.

- (12) **ka** **për** **t'** **vajtur**
 have.PRS.3SG for SBJV go.PTCP
 “On(a) će ici” (musakijski; Gjinari 1958: 91)
- (13) [*Le të kontrollojnë ku të duan,*]
s' **kanë** **për** **të** **gjetur** **gjë**
 NEG have.PRS.3PL for SBJV find.PTCP thing.SG.ACC
 “Neka provjere gdje god hoće, neće naći ništa” (standardni albanski; Buchholz – Fiedler 1987: 151)

velle-Ca

- (14) **do-t** **ha-ĭ**
velle-SBJV eat-SBJV.PRS.1/3SG
 “Ja/on(a) ću/će jesti” (drački, Rromanat; Çeliku 1990: 311)
- (15) **do** **t-a** **ço-jm**
velle SBJV-CL.ACC.SG bring-SBJV.PRS.1PL
 “Donijet ćemo ga” (musakijski, Libofsha; Gjinari 1958: 108)
- (16) **do** **të** **këndo-jmë**
velle SBJV sing-SBJV.PRS.1PL
 “Pjevat ćemo” (standardni albanski)

velle-Cb

- (17) **do** **marto-hna**
velle get.married-PRS.REFL.1SG/PL
 “Oženit ću se/oženit ćemo se” (Rromanat; Çeliku 1990: 311)
- (18) **do** **shko-jm**
velle go-SBJV.PRS.1PL
 “Ići ćemo” (Libofsha; Gjinari 1958: 108)
- (19) **do** **këndo-jmë**
velle sing-SBJV.PRS.1PL
 “Pjevat ćemo” (standardni albanski)

Futur tipa *habere*-Aa^s s gegijskim infinitivom zasvjedočen je samo u dračkom, ali ne i u musakijskom (bar što se sjevernotoskijskih dijalekata

u Musakiji tiče) i u standardnom albanskom. Tip *habere-Aa^t* u standardu ima jak modalni prizvuk (nužnost (*necessity*)) i suprotstavljen je *velle-futuru* (Buchholz – Fiedler 1987: 151), njegova upotreba u dračkom i u musakijском ima vjerovatno sličnu semantiku. Çeliku (1990: 311) spominje da su ti oblici rijetki u dračkom albanskom; Gjinari (1990) komentira da su u Musakiji ovi oblici rjeđi od *velle-Ca* i *velle-Cb*, ali niti jedan od istraživača ne daje kvantitativnu statistiku ili komentare o semantičkim ograničenjima ovih oblika.

Dakle, dominantni tipovi futura u svim albanskim kontaktnim varijetetima su *velle-Ca* i *velle-Cb*. U dračkom je tip *velle-Cb* opisivao kao dominantan; *velle-Ca* upotrebljava se sa zamjениčkim klitikama i samo u rijetkim slučajevima bez njih (Çeliku 1990: 311). U standardnom albanskom, *velle-Ca* i *velle-Cb* su u slobodnoj varijaciji (ovisno o stilu govora i vjerovatno o negaciji, fonotaktici, korištenju zamjениčkih klitika i drugim parametrima, ali ne o semantičkim ili morfosintaktičkim ograničenjima). Dakle, *velle-futur* dominira u svim albanskim kontaktnim varijetetima (s više ili manje slobodnom varijacijom subjektivne riječce); *habere-futur* (*Aa^s*) koristi se samo u dračkom, ali ne i u musakijском; *habere-futur* (*Aa^t*) koji se koristi u obje regije ima dodatnu modalnu semantiku nužnosti.

4. *Velle-futur* u štokavskim iseljeničkim dijalektima u Šijaku i Musakiji: kvantitativne promjene

Dugi kontakt štokavskih iseljeničkih dijalekata u Albaniji s albanskim (za ŠŠ gotovo 150 godina; za MŠ gotovo 100 godina) doveo je do niza kvantitativnih i kvalitativnih promjena.

Tabela 5 prikazuje distribuciju “naslijeđenih” tipova futura u ŠŠ i MŠ. Ovi tipovi prolaze kroz daljnji kvalitativni razvoj: *velle* počinje da se koristi kao riječca ($A > B > C$), a *da* se počinje ponekad izostavljati ($a > b$), o čemu će se detaljno raspravljati u sljedećem odjeljku. Kako bih omogućio usporedbu sa situacijom u matičnim arealima, u tabeli 5 ne pravim razliku između novonastalih podtipova, već ih uključujem u strukture praoblika. Uključen je samo *velle-futur* (bilo A, B ili C-tip),

dok se primjeri s “čistim” prezentom u dopuni tretiraju kao subjunktiv, bilo da imaju *da* (tip a) ili je ono izostavljeno (tip b). Tip βD je isključen jer albanski na njega ne može strukturno utjecati. “Subjunktivni” oblici futura za ŠŠ uvršteni su kako bi se omogućilo poređenje s MŠ (inače se ne mogu smatrati naslijeđenima iz centralnohercegovačkog, jer tamo oblici futura ne sadrže subjunktiv). Stoga u sklopu infinitiva pružam puni broj oblika koji se mogu realizirati kao Aa, Ba i Ca; “subjunktiv” uključuje Aa, Ba, Ca, Ab, Bb i Cb (nisu sve varijante pronađene u transkriptima; vidi odjeljak 5).

Podaci za Rre04 daju se odvojeno od ostatka MŠ zbog njegove specifične jezičke biografije i dugotrajnog kontakta s govornicima egejskog makedonskog.

Tabela 5. Infinitivi i subjunktivi u dopuni *velle* u MŠ i ŠŠ

	glagolska dopuna:	Frekvencija	Procent
šijački štokavski	infinitiv	340	87,9
	“subjunktiv”	47	12,1
	Ukupno:	387	100,0
musakijski štokavski (bez Rre04)	infinitiv	28	45,9
	“subjunktiv”	33	54,1
	Ukupno:	61	100,0
musakijski štokavski (Rre04)	infinitiv	5	13,9
	“subjunktiv”	31	86,1
	Ukupno:	36	100,0

U ŠŠ je proširena upotreba subjunktiva nauštrb infinitiva u svim kontekstima, pa tako i u oblicima futura. Kao što je prikazano u 3. odjeljku, centralnohercegovački dijalekti (matični areal za ŠŠ) ne koriste subjunktiv u dopuni *velle*. Nasuprot tome, ŠŠ redovito koristi subjunktiv (i njegove daljnje modifikacije pod albanskim utjecajem), iako infinitiv još uvijek dominira u futurskim oblicima.

Situacija u MŠ je složenija. Pearsonov χ^2 -test pokazao je značajne razlike između upotrebe infinitiva i “subjunktiva” u glagolskoj dopuni *velle* na području NPS (vidi tabelu 2) i MŠ (bez Rre04): $\chi^2(1, N = 172) = 45,1$,

$p < 0,05$. Upotreba subjunktiva doista se znatno proširila u usporedbi s matičnim područjem, iako se infinitiv još uvijek preferira u glagolskoj dopuni *velle*.

Uzimajući u obzir sve gore iskazano, sistem futurskih *velle*-oblika u ŠŠ i MŠ izgleda ovako (prikazani su samo oblici bez daljnjih strukturnih promjena; ostali oblici navedeni su i razmatrani u 5. odjeljku):

Aa

(20) *Šta hoće, šta će uzet on, **hoće uzet** libru a uzet fletore* (MŠ, Rre03)¹¹

(21) ***oću l ti kazat** istinu* (ŠŠ, Bor04)

Aa

(22) ***oću da idem** kod kuma noćas* (MŠ, Rre03)

(23) ***Oćeš da znadeš** jednu istinu?* (ŠŠ, Bor04)

Ba

(24) *Sutra **će doj** ona* (MŠ, Pet01)

(25) *Cjeli dan **ćemo bit** tu* (ŠŠ, Bor11)

Ba

(26) *znam ja kako **ću da uradim*** (MŠ, Rre04)

(27) ***neće da pogazi** zakon* (ŠŠ, Bor12)

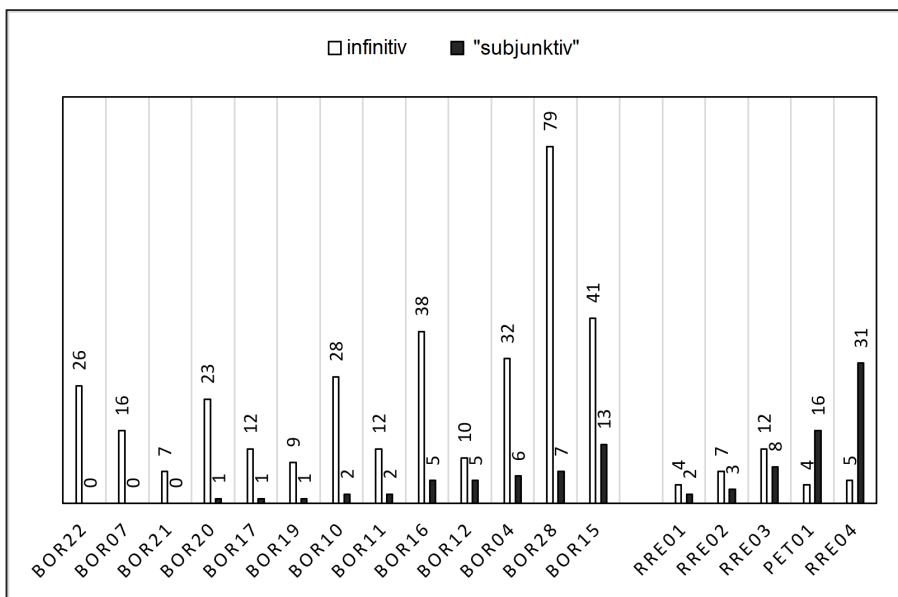
βD

(28) ***Biće** vreme dobro* (MŠ, Rre04)

(29) *Nema ništa gore, **vidjećeš*** (ŠŠ, Bor07)

Distribucija infinitiva i “subjunktiva” (s daljnjim od njega izvedenim oblicima) u dopuni *velle* kod odvojenih govornika (pobrojani su samo oni kod kojih sam registrirao pet i više primjera s *velle*-futurom) prikazana je na slici 1:

¹¹ *libru* i *fletore* su leksičke posuđenice iz albanskog (up. albansk. *libër* ‘knjiga’, *fletore* ‘sveska’).

Slika 1. Distribucija infinitiva i "subjunktiva" u dopuni *velle* u MŠ i ŠŠ kod različitih govornika

Kod Rre04 je proces redukcije infinitiva puno više napredovao nego kod bilo kojeg drugog govornika.¹² Pretpostavljam da je kod njega redukcija infinitiva bila dodatno potkrijepljena utjecajem kosturskog i lerinskog makedonskog dijalekta (koji uopće nemaju infinitiv, koristeći umjesto njega futur tipa Cb), s govornicima s kojima je bio u kontaktu kad je radio u Grčkoj.

Redukcija infinitiva i širenje subjunktiva kao dopune *velle* u futurskoj upotrebi primjer je kvantitativne promjene. Iako se rasprostranjenost ovih oblika drastično promijenila zbog dugotrajnog kontakta s albaniskim, nijedan dijalekt nije potpuno izgubio infinitiv. Oblici infinitiva uz futur, zbog svoje morfološke omeđenosti, konzervativniji su nego

¹² Infinitiv je u govoru Rre04 gotovo nestao, npr. kao dopunu deontičkih i dinamičkih modalnih glagola (isključujući *velle* s futurskim značenjem) on uopće nije koristio infinitive (ukupno broj rečenica s deontičkim i dinamičkim modalima u njegovim govornim uzorcima bio je 208, sve sa subjunktivom). Ostali govornici MŠ još uvijek povremeno, iako rijetko, upotrebljavaju infinitive: u ukupno 103 konteksta s deontičkim i dinamičkim modalnim glagolima pronašao sam 96 subjunktiva i samo sedam infinitiva (Makartsev (u pripremi)), uglavnom u petrificiranim izrazima.

u drugim kontekstima (npr. s modalnim glagolima) i stoga se oblici infinitiva u futuru zadržavaju čak i ako u drugim kontekstima izumire. Proces redukcije infinitiva odvija se različito u ŠŠ i MŠ zbog međudjelovanja više jezičkih i sociolingvističkih čimbenika.

1) Albanski u Musakiji (musakijski i standard) ima manje varijacije u građenju futura. Koriste *velle*-tip (Ca, Cb, npr. (15), (18), (19)), strukturno i donekle čak fonetski sličan *velle*-futuru u MŠ (transparentna etimologija *velle*; sličan oblik subjunktivne riječice *da/të*, up. Friedman 1986 i druge doprinose u Aronson 1986), a oblik $A\alpha^t$ koji se temelji na *habere* ((12), (13)) ima osebujno modalno značenje. U dračkom albanskom *velle*-fatur još se natječe s tipom *habere* $A\alpha^s$ (10), koji se također koristi u razgovornom standardnom albanskom u regiji.

2) Polazni sistem prije kontakta s albanskim različit je za MŠ i ŠŠ: NPS za izgradnju futura koristi i infinitive ((1), (5)) i subjunktive ((3), (7)), dok centralnohercegovački upotrebljava samo infinitive ((2), (6)). Dakle, u slučaju MŠ albanski je utjecaj uglavnom pogodio upotrebi jednog od već primijenjenih oblika za tvorbu futura, to jest subjunktiva. U slučaju ŠŠ, gdje su se u početku koristili samo infinitivi, subjunktivski je futur ((23), (27)) strukturna inovacija.

3) Šijačka zajednica govornika kompaktnija je od musakijske. Većina govornika ŠŠ živi u selima Borake i Koxhas, gdje čine apsolutnu većinu. Ta su dva sela jezgra zajednice, na koju su orijentirani ostali govornici (naseljeni masovno u susjednim gradovima Sukth i Shijak). Donedavno je ova skupina bila endogamna. Čak i sada, albanske nevjeste koje se dosele u sela moraju učiti ŠŠ (iako se uloga albanskog polako povećava, a mnoga djeca u selu radije međusobno govore albanski, iako tečno govore i ŠŠ). Članovi zajednice ipak su uspjeli zadržati neke rodbinske odnose s matičnim arealom čak i u godinama najveće izolacije zemlje. Govornici musakijskoga, s druge strane, raspršeni su u nekoliko sela i u gradu Fieru, a ne čine većinu čak ni u Rreth Libofshi, gdje ih većina živi. Egzogamija je bila dominantna tokom najmanje dvije posljednje generacije, a veza s matičnim arealom prestala je gotovo odmah nakon što su migrirali 1920-ih.

Kombinacija ovih čimbenika potaknula je strukturalni utjecaj albanskog *velle*-futura na MŠ i usporila ga u slučaju ŠŠ.

5. *Velle*-futur u šijačkom i musakijskom štokavskom: kvalitativne promjene

U štokavskim iseljeničkim dijalektima Albanije posvjedočeno je nekoliko kvalitativnih promjena u morfološkom označavanju futura kojih nema u matičnim arealima. One se odnose i na *velle* i na dopunske dijelove oblika futura.

1) Kao i u većini štokavskih dijalekata, realizacije *velle* predstavljaju gramatikalizacijsku skalu: punoznačni glagol (A) > klitika pomoćnog glagola (B) > glagolski završetak (C). Raspodjela vrste A i B u MŠ i ŠŠ još je djelomično uvjetovana skupom sintaksičkih i semantičkih čimbenika (u pojedinim vrstama rečenica, npr. upitnoj, preferira se punoznačni glagol; izraženo voljno značenje više korelira s punoznačnim glagolom nego s klitiziranim pomoćnim). Međutim, sve to predstavlja više tendencije nego stroga pravila u pogledu izbora konkretne realizacije *velle* u datom kontekstu.

Sada ću se usredotočiti na upotrebu klitike pomoćnog glagola *velle* i pokazati njegov daljnji razvoj. Tabele 6 i 7 ilustriraju potvrdne i odrične oblike i njihov apsolutni broj u transkriptima (u kvadratnim zagradama).

Tabela 6. Klitike pomoćnog glagola *velle* u ŠŠ

1SG <i>ću</i> [88]	1PL <i>ćemo</i> [22]	1SG <i>neću</i> [23]	1PL <i>nećemo</i> [5]
2SG <i>ćeš</i> [30]	2PL <i>ćete</i> [1]	2SG <i>nećeš</i> [4], <i>neš</i> [8]	2PL –
3SG/3PL <i>će</i> [127]		3SG/3PL <i>neće</i> [34]	

Tabela 7. Klitike pomoćnog glagola *velle* u MŠ

1SG <i>ću</i> [12]	1PL <i>ćemo</i> [2]	1SG <i>neću</i> [6]	1PL –
2SG <i>ćeš</i> [6]	2PL –	2SG –	2PL –
3SG/3PL <i>će</i> [39]		3SG/3PL <i>neće</i> [2]	

Sistem klitika *velle* u ŠŠ je ostao uglavnom isti kakav je bio u centralno-hercegovačkom, što se može pretpostaviti na temelju fragmentarnih opisa i transkripata objavljenih u (Peco 1983; 2007a; 2007b; Hadžimejlić 2017).

Sistem klitika *velle* u MŠ je malo reorganiziran, konkretno u 3_{PL}. U NPS je zasvjedočena arhaična klitika *te* (Veljović 2021: 327, 329), koja je, kako se može zaključiti na temelju publikacija D. Barjaktarevića i B. Veljović, u slobodnoj varijaciji s *će*. U MŠ se klitika *te* u 3_{PL} ne koristi u mojim transkriptima, tako da *će* ostaje kao jedini oblik za 3_{SG/3PL}. Ovo spajanje ne može se pripisati albanskom utjecaju i može se očitovati u tendencijama vezanim za matično područje.

Kao što se vidi u tabelama 6 i 7, klitika *će* u trećem licu (zajedno s odričnim parnjakom *neće*) puno je češća od oblika za druga lica, bilo da je riječ o jednini ili množini. U morfološkom smislu također se može reći da je oblik 3_{SG/3PL} *će* najjednostavniji unutar paradigme jer predstavlja čistu osnovu; to jest, ako to uvjeti dopuštaju, potencijalno može postati dominantan marker koji se može proširiti na druge dijelove paradigme, kao u većini balkanoslavenskih dijalekata i u albanskom.

Doista, u MŠ *će* počinje povremeno ponašati slično nepromjenljivoj klitici kada se primijeni na oblike koji nisu 3_{SG/3PL}. Pronađena su tri primjera u kojima nedostaje očekivana glagolska morfologija (*će* je upotrijebljeno umjesto očekivanog *ćemo* u (30) i (32) te umjesto *ćeš* u (31)), a predstavlja sljedeće tipove futura:

Ca

(30) *i da smo u ratu, **će d idemo** na naga* (ŠŠ, Rre03)¹³

(31) *Pa gde **će da se javiš*** (ŠŠ, Rre04)

Cb

(32) *Pa **ćemo** more potražiti, imam ja broj telefona i sve to i **će ga potražimo*** (ŠŠ, Rre04)

2) U dopunskom dijelu subjunktivsko *da* može se izostaviti i u ŠŠ i u MŠ. Strukturno, to je daljnji razvoj subjunktiva (zato sam ga svrstao

¹³ U širem kontekstu, Rre03 govori o teškom životu na selu dok je bila mlada (problemi s nestašicom hrane i odjeće).

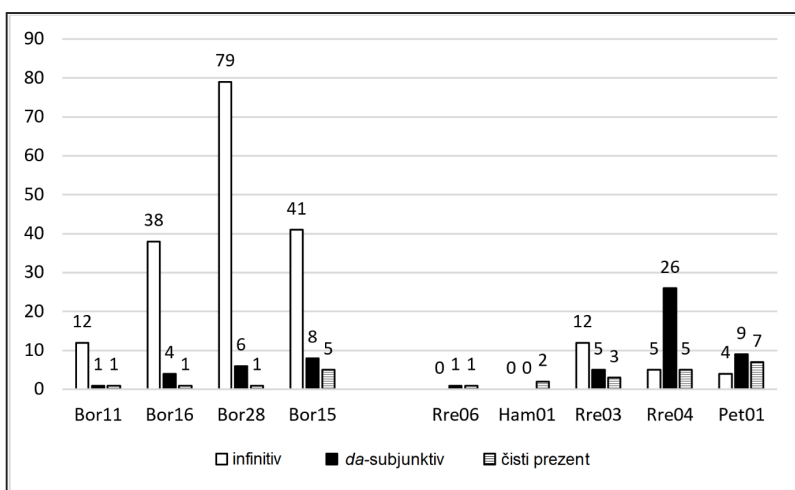
pod “subjunktiv” u tabeli 5). Predstavlja tipove Cb (pronađen jednom, (32)) i Bb ((33) i (34)):

Bb

(33) *možda ću se javim* (ŠŠ, Rre04)

(34) *večer će dođe policija* (MŠ, Bor11)

U ukupnom zbroju oblika futura to je još uvijek periferna pojava neposvjedočena kod svih govornika. Slika 2 prikazuje distribuciju infinitiva (Aα, Bα), *da*-subjunktiva (Aa, Ba) i čistog prezenta (Bb, Cb) u dopuni *velle* kod zasebnih govornika (uključeni su samo govornici koji koriste čisti prezent u dopuni *velle*).

Slika 2. Distribucija infinitiva, *da*-subjunktiva i čistoga prezenta u dopuni *velle*-futura u MŠ i ŠŠ

Nije bilo moguće pronaći korelacije u pogledu dobi, spola ili stepena obrazovanja govornika unutar dvaju dijalekata. Za razliku od infinitiva, u porastu je čisti prezent, što je najviše došlo do izražaja u MŠ. Ukupan broj oblika nije bio dovoljno visok da bi se izvukao bilo kakav statistički zaključak o ovoj vrsti širenja i njezinoj perspektivi; međutim, s obzirom na potporu čistog prezenta sa strane albanskog tipa *velle*-Cb i njegovu upotrebu od strane različitih govornika na oba područja, svakako se može smatrati ranom fazom sistemske promjene.

6. Zaključak

Pod albanskim utjecajem oblici za izražavanje futura u štokavskim iseljeničkim dijalektima u Albaniji doživjeli su kvantitativne i kvalitativne promjene koje njihov sistem približavaju balkanoslavenskom tipu. U tabeli 8 prikazan je inventar oblika *velle*-futura, ilustriran primjerima iz članka (brojevi u zagradama odnose se na primjere u tekstu).

Tabela 8. *Velle*-futura u MŠ i ŠŠ

	oblici u matičnim arealima	oblici u štokavskim iseljeničkim dijalektima u Albaniji		oblici u kontaktnim albanskim varijetetima	balkanoslavenski oblici
	NPS	MŠ naslijeđeni oblici	MŠ strukturne inovacije		
zasnovani na infinitivu	Aa <i>oćeš panut</i> (1) Ba <i>ću napojit</i> (5)	Aa <i>hoće uzet</i> (20) ¹⁴ Ba <i>će doj</i> (24) ¹⁵			
zasnovani na subjunktivu	Aa <i>oću da se porođim</i> (3) Ba <i>ćeš da prođeš</i> (7)	Aa <i>oću da idem</i> (22) ¹⁶ Ba <i>ću da urađim</i> (26) ¹⁷	Bb <i>ću se javim</i> (33) Ca <i>će d idemo</i> (30) Cb <i>će potražimo</i> (32) ¹⁸	Ca <i>do ta çojm</i> (15) <i>do të këndojmë</i> (16) Cb <i>do shkojm</i> (18) <i>do këndojmë</i> (19)	Cb <i>šte dojde</i> (bug.) <i>ke dojde</i> (maked.)
	βD <i>otiću</i> (8)	βD <i>biće</i> (28)			

¹⁴ Frekvencija u MŠ značajno je pala u usporedbi s NPS.

¹⁵ Frekvencija u MŠ značajno je pala u usporedbi s NPS.

¹⁶ Podržano albanskim Ca oblicima; u MŠ povećana frekvencija u odnosu na NPS.

¹⁷ Podržano albanskim oblicima Ca i Cb; u MŠ povećana frekvencija u odnosu na NPS.

¹⁸ Daljnji razvoj Ba pod utjecajem albanskih Ca i Cb tipova.

	(centralno) hercegovački	ŠŠ naslijeđeni oblici	ŠŠ strukturne inovacije		
zasnovani na infinitivu	Aa <i>hoš podignuti</i> (2) Ba <i>ću nać</i> (6)	Aa <i>oću kazat</i> (21) Ba <i>ćemo bit</i> (25)			
zasnovani na subjunktivu			Aa <i>oćeš da znadeš</i> (23) ¹⁹ Aa <i>neće da po- gazi</i> (27) Bb <i>će dođe</i> (34) ²⁰	Ca <i>do-t haj</i> (14) <i>do të kën- dojmë</i> (16) Cb <i>do martoh- na</i> (17); <i>do këndoj- më</i> (19)	Cb <i>šte dojde</i> (bug.) <i>ќе dojde</i> (maked.)
	βD <i>iću</i> (9)	βD <i>vidjećeš</i> (29)			

Najočitiji proces je redukcija infinitiva na račun širenja subjunktiva. Ostvarenje tog procesa zavisi od strukture dijalekta prije seobe.

U ŠŠ je riječ o strukturnoj inovaciji, jer centralnohercegovački dijalekti ne koriste subjunktiv u dopuni *velle* (barem na osnovu postojećih opisa). U MŠ je proces redukcije infinitiva odmakao dalje nego u ŠŠ jer je sistem u matičnom području (NPS) već koristio subjunktiv u futurskim oblicima. Kombinacija drugih strukturnih i sociolingvističkih čimbenika (v. odjeljak 4) također je povoljnija za redukciju infinitiva u MŠ nego u ŠŠ.

¹⁹ Neposvjedočeno u hercegovačkom. Oblik je nastao pod utjecajem albanskog tipa Ba.

²⁰ Neposvjedočeno u hercegovačkom. Ba je nastao pod utjecajem albanskih oblika Ba. Bb je daljnji razvoj Ba koji je nastao pod utjecajem albanskog tipa Cb.

Oblici sa subjunktivom u štokavskim iseljeničkim dijalektima u Albaniji proširili su se na račun oblika s infinitivom, krećući se tako u smjeru balkanoslavenskog tipa.

Podaci iz štokavskih iseljeničkih dijalekata upućuju na to da bi gramatikalizacija futurskih oblika mogla biti zbir više procesa koji se istovremeno odvijaju i na pomoćnom elementu i na dopuni. *Velle* je nastavio gubiti svoju glagolsku morfologiju, na kraju je postao riječca. Međutim, u dopunskom dijelu se također počela širiti upotreba *da*-subjunktiva na račun infinitiva i na kraju se počela gubiti subjunktivna čestica *da*, te se tako bivši *da*-subjunktiv realizira kao čisti prezent. Oba procesa podržana su albanskim (u slučaju Rre04 dodatno egejskomakedonskim) strukturnim utjecajem.

Iako je izravan balkanoslavenski utjecaj isključen (osim Rre04), kao rezultat dugotrajnog kontakta s albanskim, oblici futura u štokavskim iseljeničkim dijalektima Albanije pomiču se prema balkanoslavenskom tipu, koristeći iste strukturne elemente. Promatranje strukturnih i sociolingvističkih čimbenika koji potiču ili koče tu promjenu omogućuje nam da vidimo procese balkanizacije slične onima koji su se dogodili u predmodernim balkanoslavenskim dijalektima.

Kratice

1–3 – lice; ACC – akuzativ; CL – klitika; NPS – novopazarsko-sjenički dijalekt; MŠ – musakijski štokavski; PL – množina; PRS – prezent; PTCP – particip; SG – jednina; SBIV – subjunktiv; ŠŠ – šijački štokavski.

Govornici

Tabela 9. Govornici musakijskog štokavskog

Kod	Spol	Godina rođenja	Mjesto rođenja	Mjesto boravka	Obrazovanje	Zanimanje	Količina podataka, broj riječi
Rre01	M	1968	R	R	osnovno	biznismen	2888

Rre02	M	1942	R	R	osnovno	poljoprivrednik (u mirovini)	2793
Rre03	Ž	1945	R	R	osnovno	poljoprivrednik (u mirovini)	1825
Rre04	M	1957	R	R	osnovno	radnik	51013
Rre06	M	1951	R	F	osnovno	biznismen	4106
Ham01	M	1970	H	F	više	advokat	921
Ham02	M	1965	H	H	osnovno	biznismen	347
Pet01	Ž	1940	P	H	4 razreda	poljoprivrednik (u mirovini)	5866

R – Rreth Liboshë; H – Hamil; F – Fier; P – Petovë

Tabela 10. Govornici šijačkog štokavskog

Kod	Spol	Godina rođenja	Mjesto rođenja	Mjesto boravka	Obrazovanje	Zanimanje	Količina podataka, broj riječi
Bor04	M	1935	B	B	3 razreda, 1 razred tehničke škole	lučki radnik (u mirovini)	7137
Bor07	Ž	1935	B	B	3 razreda	poljoprivrednik (u mirovini)	3899
Bor10	M	1947	B	B	tehnička škola	nastavnik bosanskog	5520
Bor11	M	1979	B	B	osnovno	lučki radnik	3924
Bor12	M	1950	B	B	osnovno	poljoprivrednik	4532
Bor15	M	1957	B	S	osnovno	muzičar	9564
Bor16	M	1949	B	S	osnovno	radnik, graditelj	6382
Bor17	Ž	1949	B	S	osnovno	poljoprivrednik	2803

Bor19	Ž	1987	B	Z	više	medicinska sestra	1836
Bor20	M	1920	B	B	3 razreda	poljoprivrednik (u mirovini)	4082
Bor21	M	1945	B	B	7 razreda	radnik	884
Bor22	M	1920	B	B	3 razreda	poljoprivrednik (u mirovini)	2379
Bor28	M	1947	B	S	osnovno	automehaničar, vlasnik hotela	6288

B – Borake; S – Sukth; Z – Zagreb

Literatura

Aronson, Howard I. (ur.) (1986): *Da, ná, sã, të, te: Constructions with Subordinating Complementizers in the Balkans*. Columbus, Slavica Publishers Inc.

Asenova, Petja (2002): *Balkansko ezikoznanie: Osnovni problemi na balkanskija ezikov sãjuz*. Faber, Veliko Tãrnovo.

Baçi, Haki (ur.) (2001): *Ardhja dhe integrimi i boshnjakëve në Shqipëri 1875–1999*. Toena, Tirana.

Barjaktarević, Danilo (1966): „Novopazarsko-sjenički govori“, u: *Srpski dijalektološki zbornik* 16. S. 1–178.

Bojadžiev, Todor (1991): *Bãlgarskite govori v Zapadna (Belomorska) i Iztočna (Odrinska) Trakija*. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, Sofija.

Buchholz, Oda; Fiedler, Wilfried (1987): *Albanische Grammatik*. Enzyklopãdie, Leipzig.

Çeliku, Mehmet (1990): E folmja e qytetit të Durrësit dhe e rrethinave të tij, in: Domi, Mahir (ur.), *Dialektologjia shqiptare*. Vol. 6. Tirana. S. 285–328.

Cyxun, Gennadij A. (1981): *Tipologičeskie problemy balkanoslavjanskogo jazykovogo areala*. Nauka i tehnika, Minsk.

Fiedler, Wilfried (1999): „Tempus, Modus und Aspekt in den Sprachen Südosteuropas“, u: Hinrichs, Uwe; Büttner, Uwe (ur.), *Handbuch der Südosteuropa-Linguistik*. Harrasowitz, Wiesbaden. S. 487–517.

Friedman, Victor A. (1986): Balkan Romani Modality and Other Balkan Languages, in: Aronson 1986. S. 381–389.

Friedman, Victor A.; Joseph, Brian D. (2023) (u pripremi): *The Balkan Languages*. Cambridge.

Giesel, Christoph (2016): „Etnički, društveni i sociolingvistički aspekti i stavovi i jezičke karakteristike kod iseljenih Bošnjaka sandžačkog porijekla u Istanbulu (Turska)“, u: Kalajdžija, Alen (ur.), *Drugi simpozij o bosanskom jeziku. Istraživanje, normiranje i učenje bosanskoga jezika – dosadašnji rezultati, potrebe i perspektive*. Sarajevo, 12–13. mart 2015. Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo. S. 563–601.

Giesel, Christoph (u pripremi): „We Speak a Language Which Sounds a Bit Funny”: Characteristics of the South Slavic Idioms of the Sandžak-Bosniacs in Istanbul (Turkey)“, u: Kahl, Thede; Genesin, Monica; Hempel, Gerhard (ur.), *Endangered Linguistic Varieties and Minorities in Italy and the Balkans*. Vienna.

Gjinari, Jorgji (1958): „Të folmet e Myzeqesë“, *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës. Seria “Shkencat shoqërore”* 12/1, 73–120.

Gjinari, Jorgji (ur.) (2007): *Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe*. Vol. 1. Università degli Studi di Napoli L’Orientale, Dipartimento di Studi dell’Europa Orientale, Napoli.

Gjinari, Jorgji; Shkurtaj, Gjovalin (2003): *Dialektologji*. Universiteti i Tiranës, Tirana.

Grković-Mejdžor, Jasmina (2012): „Razvoj futura u starosrpskom jeziku“, u: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 50/1. S. 83–103.

Hadžimejlić, Jasna (2017): „Morfološke osobine govora Hercegovine i jugoistočne Bosne“, u: Kalajdžija, Alen (ur.), *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. Vol. 11. Sarajevo. S. 293–433.

Heine, Bernd; Kuteva, Tania (2005): *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge Approaches to Language Contact. Cambridge UP, Cambridge.

Ivanova-Mirčeva, Dora (1962): *Razvoj na badešte vreme (futurum) v bałgarskija ezik ot X do XVIII vek*. Bałgarska akademija na naukite, Sofija.

Ivić, Pavle (1956): *Dijalektologija srpskohorvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje*. Matica srpska, Novi Sad.

Joseph, Brian D. (1983): *The Synchrony and Diachrony of the Balkan Infinitive: A Study in Areal, General, and Historical Linguistics*. Cambridge UP, Cambridge.

Kucarov, Ivan K. (2007): *Teoretična gramatika na bałgarskija ezik: Morfologija*. Universitetsko izdatelstvo „Paisij Hilendarski“, Plovdiv.

Makartsev, Maxim (2022): „Infinitive Reduction in a Migrant Shtokavian Dialect in Albania: Language Contact Supporting Balkanization“, *Linguistica Copernicana* 18, 45–60.

Makartsev, Maxim (u pripremi): „Albanian-Slavic Language Contact and Infinitive Reduction in Migrant Štokavian Dialects in Albania“, u: Kamphuis, Jaap; Dekker, Simeon; Fortuin, Egbert (eds.), *The Slavic Verb: Comparative, Diachronic and Typological Perspectives*: Brill.

Makartsev, Maxim. (2023): „The Balkan Slavic type of Future in the Štokavian Migrational Dialects in Albania“, u: Zeller, Jan-Patrik; Menzel, Thomas; Bartels, Hauke (ur.) *Einheit(en) in der Vielfalt von Slavistik und Osteuropakunde*. Peter Lang, Berlin. S. 259–294.

Makartsev, Maxim; Kikilo, Natalia (2022): „Some Tendencies in the Morphosyntax of the Migrational Shtokavian Dialects in Albania (Shijak and Myzeqe) and Slavic-Albanian Language Contact“, *Slavic World in the Third Millennium* 17/1–2, 120–141.

Mirčev, Kiril (1978): *Istoričeska gramatika na bālgarskija ezik*. Nauka i izkustvo, Sofija.

Mirić, Mirjana (2018): „Gramatikalizacija futura prvog i izostavljanje subjunktivnog markera *da* u lužničkom govoru južnog tipa zone I (Bukovik)“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 61/2, 89–125.

Mišeska Tomić, Olga (2004): „The Syntax of the Balkan Slavic Future Tenses“, *Lingua* 114/4, 517–42.

Nicolova, Ruselina (2008): *Bālgarska gramatika: Morfologija*. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, Sofija.

Peco, Asim (1983): „Govor Podveležja“, u: Peco, Asim (ur.), *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. Vol. 4. Sarajevo. S. 209–281.

Peco, Asim (1991): *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Naučna knjiga, Beograd.

Peco, Asim (2007a): „Govori istočne i centralne Hercegovine“, u: Peco, Asim. *Izabrana djela*. Vol. 1. Bosansko filološko društvo, Sarajevo. S. 1–434.

Peco, Asim (2007b): „Govori zapadne Hercegovine“, u: Peco, Asim. *Izabrana djela*. Vol. 2. Bosansko filološko društvo, Sarajevo. S. 1–410.

Shkurtaj, Gjovalin (2016): *Dialektet e shqipës. 1. Tiparet e përbashkëta dhe dallimet dialektore, sipas hartave të ADJSH-së. 2. Të folmet shqipe të diasporës (shkurtore për sistemin “Bachelor”)*. Albanian University Press, Tirana.

Steinke, Klaus; Ylli, Xhelal (2013): *Die slavischen Minderheiten in Albanien (SMA). 4. Teil. Vraka–Borakaj*. Otto Sagner, München–Berlin.

Stojkov, Stojko (2002): *Bālgarska dialektologija*. Akademično izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, Sofija.

Topolinjska, Zuzana (1994): „Infinitiv vs *da*-subjektiv u formuli *ve-lle-futura*“, u: Ivić, Pavle (ur.), *Govori prizrensko-timočke oblasti i susjednih dijalekata: Zbrnik radova sa naučnog skupa (Niška Banja, juna 1992)*. Srpska akademija nauka i umetnosti, Niš. S. 149–160.

Topolinjska, Zuzana (ur.) (2014): *Subjunktiv so poseben osvrt na makedonskite da-konstrukcii: Proekt: Mestoto na makedonskiot jazik vo slovenskiot i vo balkanskiot jazičen svet*. Morfosintaksički studii 3. Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skopje.

Veljović, Bojana (2016): *Glagolski sistem govora Tutina, Novog Pazara i Sjenice – oblici i upotreba*. Doktorska disertacija. Filološko-umetnički fakultet, Univerzitet u Kragujevcu.

Veljović, Bojana (2018): „Sintaksa glagolskih oblika u govoru Tutina, Novog Pazara i Sjenice“, u: *Srpski dijalektološki zbornik* 65/1. S. 1–476.

Veljović, Bojana (2021): „Morfološke odlike glagolskih oblika govora Tutina, Novog Pazara i Sjenice“, u: *Srpski dijalektološki zbornik* 68. S. 159–604.

The development of the Balkan Slavic type of Future in the Štokavian Migrational Dialects in Albania and language contacts

Abstract: The Balkan Slavic type of future with the grammaticalized dynamic modal ('want') is one of the important Balkanisms in the Balkan Slavic dialects. Under the Albanian influence, in two Štokavian migrational dialects in Albania (in Shijak, Durrës region and in Myzeqe in Southern Albania) a number of quantitative and qualitative changes take place: The auxiliary drifts further along the grammaticalization cline to become a grammatical particle, the infinitive in the complement part of the future forms is reduced and replaced by the so-called *da*-forms with a further tendency to omit *da*. The sociolinguistic and structural factors favoring or hindering these processes are analyzed.

Keywords: Balkan linguistics, South Slavic dialectology, Štokavian dialects, Slavic-Albanian language contact, Balkan type of future.